

Teemaleht

3

2007

VARIMAJANDUS EESTIS

Maarika Kuhi

Eesti rahvamajanduse arvepidamises iseloomustatakse varimajandust selle liikide lisandväärtuse osatähtsusena SKP-s jooksevhindades ning varimajanduse tegevusalade lisandväärtuse osatähtsusena vastava tegevusala kogulisandväärtuses jooksevhindades. SKP varimajandusest kiirem kasvutempo on ajavahemikul 2000–2006 viinud varimajanduse osatähtsuse vähenemiseni viimastel aastatel.

Metoodika ülevaade	2
Varimajandus liigi järgi jooksevhindades, 2000–2006	3
Varimajandus jooksevhindades tegevusala järgi, 2000–2006	4
Varimajandus liigi ja tegevusala järgi, 2006	5
Kokkuvõte	6

Samal ajal kui varimajanduse osatähtsus SKP-s Põhjamaades kasvab (Ojala 2007), näitab trend selle kasvutempo aeglustumist Eestis, mõnel aastal ka langust. Samuti on osatähtsus SKP-s aasta-aastalt kahanenud. Üks varimajanduse osatähtsuse vähenemise põhjus SKP-s on selle varimajandusest kiirem kasvutempo.

Metoodika ülevaade

Nagu SKP-gi puhul, arvestatakse ka varimajanduses toodangut, vahetarbimist ja lisandväärtust. SKP hõlmab peale lisandväärtuse ka netotootemakse (tootemaksud miinus -subsiidiumid), mida tegevusaladesse ei jaotata. Seetõttu saab varimajandust tegevusala järgi kirjeldada selle osatähtsusega kogulisandväärtuses ning varimajandust kokku osatähtsusega SKP-s.

Rahvamajanduse arvepidamises hinnatakse järgmisi varimajanduse liike, mis kaasatakse ka jooksvatesse arvestustesse: registreerimata majandus, illegaalsed tegevusalad, ebaõige aruandlus ja muud varjatud tegevused.

Registreerimata majanduse (ehk varjatud tööjõu) hinnangud viitavad tahtlikult registreerimata tootmisüksuste toodangule. See varimajanduse liik baseerub tööjõu meetodil^a. Tööandjatelt saadakse infot riikliku statistilise aruande EKOMAR^b kaudu, mille alusel ettevõtte esitavad Statistikaametile andmeid kord aastas. Töötajatelt saadakse ettevõtete töökohtade infot Tööjõu-uuringust ning füüsilisest isikust ettevõtjate töökohtade andmed saadakse Maksu- ja Tolliametist. Hõivatud isikutelt on küsitud tööhõive staatuse, majandustegevusala, ameti, töötundide arvu jne kohta. Lisaks on inimestel palutud esitada nii põhi- kui ka teisesed ja kolmandad töökohad — see võimaldab arvutada töökohtade koguarvu. Erinevus Tööjõu-uuringul baseeruva tööjõu andmete (informatsioon töötajatelt) ning ettevõtete andmetel põhineva (informatsioon tööandjatelt) vahel loetakse varjatud tööjõuks ning seda kasutatakse varjatud toodangu hindamisel.

Illegaalsed tegevusalad hõlmavad prostitutsiooni, narkootikumide tootmise ja jaotuse ning tubaka, alkoholi ja kütuse salakaubanduse.

Prostitutsiooni hindamise peamine andmeallikas on Põhja Politseiprefektuuri prostitutsiooni vastu võitlemise töögrupilt saadud info. Samuti on kasutatud mitmete politseiinspektorite presentatsioonide ning sotsioloogiliste uuringute andmeid. Politseieksperptide hinnangute alusel on määratud keskmised hinnad, bordellide ja korterbordellide (nn majad ja korterid) arv ning nn tööde arv päevas.

Narkootikumide hindamisel on lähtutud Politseiameti uuringust (Narkosüüteoed ... 2005) ning Kohtuekspertiisi- ja Kriministikakeskuse infost konfiskeeritud narkootikumide koguste kohta. Tuginedes politseiametnike praktikale, konfiskeerivad võimuorganid ligikaudu 5% kogu illegaalse kaubanduse turumahust. Et saada infot narkootikumide tänavahindade kohta, ollakse pidevalt kontaktis politseiametnikega. Lisaandmeallikana on kasutatud ka mitmeid sotsioloogilisi uuringuid ja infot meediast.

Tubaka ja alkoholi salakaubanduse kohta saadakse andmed Eesti Konjunktuuri-instituudi alkoholi- ja tubakaturu hetkeolukorra uuringutest ning Maksu- ja Tolliametist tuleb info konfiskeeritud koguste kohta. Rakendades konfiskeerimise määra, on võimalik arvutada Eesti turule läinud illegaalse kauba kogus. Kütuse salakaubanduse hinnangud baseeruvad Maksu- ja Tolliameti konfiskeeritud koguste ning Statistikaameti väljaande „Energiabilanss” andmetel. Impordi arvestamisel kasutatakse Statistikaameti väliskaubandusstatistikat, mille alusel leitakse impordihind ilma aktsiisita.

Ebaõige aruandluse all mõeldakse ümbrikupalka ja ümbriku puhaskasumit (edaspidi ümbrikupalk) ning käibemaksupettust.

^a Töötajatelt ja tööandjatelt töötajate arvu kohta saadud info võrdlemisel saadud vahe loetakse varjatud tööjõuks.

^b Ettevõtte kompleksne kalendriaasta aruanne.

Ettevõtete sektoris on ümbrikupalkade hindamise allikaks ettevõtete majandusnäitajad, mille alusel võrreldakse deklareeritud palka töötaja kohta ettevõtete vahel, mis on samas stratas (ettevõtete grupid töötajate arvu järgi) ja tegevusalas. Eeldatakse, et palgad on alahinnatud, kui töötaja kuupalk on märkimisväärselt madalam kui ettevõtete töötajate keskmine kompensatsioon samas stratas. Seetõttu on hinnatud palkade alahindamise keskmised koefitsiendid, võttes arvesse ettevõtte suurust ja majandustegevusala. Kodumajapidamiste sektori puhul lähtutakse Maksu- ja Tolliametist saadud FIE-de äritulude maksudeklaratsioonidest. FIE-de arvu võrreldakse Tööjõu-uuringust (mittepalgaliste ametikohtade koguarv riigi majandusterritooriumil põhitegevusala järgi vastavalt Euroopa Rahvamajanduse Arvepidamise Süsteemi 1995 mõistele) ja Maksu- ja Tolliametist saadud FIE-de arvuga.

Käibemaksu pettuse arvutamisel võrreldakse teoreetilist ja tegelikult makstud käibemaksu — nende vahe on käibemaksupettus.

Muud varjatud tegevused hõlmavad erisoodustuste korrigeerimisi ning hotellides, restoranides ja taksoteenuste eest makstud jootraha.

Erisoodustuste korrigeerimiseks võrreldakse Maksu- ja Tolliameti ning Leibkonna eelarve uuringu andmeid mitterahalise tulu kohta ning tehakse vastavad ümberjaotused.

Jootraha kohta otseseid andmeallikaid ei ole, seetõttu annavad hinnangu rahvamajanduse arvepidamise eksperdid, kasutades kogu kättesaadavat infot.

2005.–2006. aastal tehtud põhjaliku SKP aegridade revideerimise käigus parandati ja täiustati ka varimajanduse meetodikat. Eesti Statistikaametis arvestatud varimajanduse meetodika on kooskõlas Eurostati / Euroopa Liidu soovitude ja nõuetega (*Measuring ... 2002*), samuti Eurostatis heaks kiidetud ning võrreldav teiste liikmesriikide arvestustega. Varimajandus, mis sisaldub ka SKP arvudes, on arvestatud pakkumise poolel tootmise meetodiga, selle on tinginud kvaliteetsemad saadaolevad andmeallikad kui näiteks tarbimise meetodi puhul. Varimajandust arvestatakse kõikidel tegevusaladel ja institutsionaalsetes sektorites.

Varimajandus liigi järgi jooksevhindades, 2000–2006

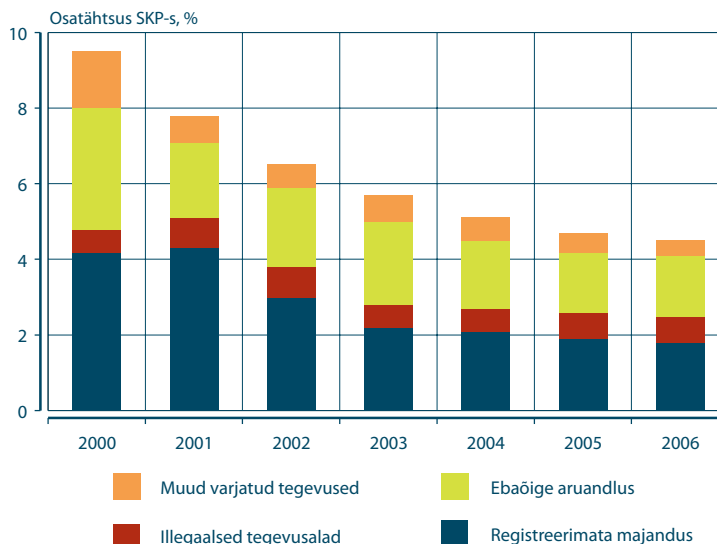
2000. aasta oli SKP revideerimise baasaasta. Selle aasta alusel arvutati nii uus SKP kui ka varimajanduse aegrida, rakendades uut meetodikat. 2006. aasta on kvartalipõhine, seda korrigeeritakse regulaarse ümberarvestamise käigus 2008. aasta sügiseks. Ülejäänud aastad on arvestatud parema kvaliteediga (aruandeid esitanud ettevõtete osatähtsus on suurem) aastaste andmeallikate alusel.

Jooniselt on näha, kuidas varimajanduse lisandväärtuse osatähtsus SKP-s jooksevhindades on aasta-aastalt kahanenud. Põhjus on ühest küljest varimajanduse lisandväärtuse absoluutnumbri langus perioodil 2001–2004 ning samuti SKP varimajandusest kiirem kasvutempo ajavahemikul 2005–2006. 2000. aastal oli varimajanduse osatähtsus SKP-s küllaltki kõrge — 9,5%. 2001. aastal langes näitaja peamiselt varjatud tööjõu ja ümbrikupalkade osatähtsuse vähenemise tõttu SKP-s. Aastail 2002–2004 langes varimajanduse osatähtsus SKP-s ühelt poolt varimajanduse absoluutnumbri languse ning teiselt poolt SKP varimajandusest kiirema kasvutempo tõttu. 2005. ja 2006. aastal jätkus varimajanduse osatähtsuse langus SKP-s vaatamata sellele, et varimajanduse absoluutnumber kasvas. Põhjuseks on SKP kiirem kasv võrreldes varimajandusega nimetatud aastatel.

Varimajanduse liikidest moodustab SKP-s kõige suurema osatähtsuse registreerimata majandus (vaadeldaval perioodil 1,8–4,3%), kõige väiksema aga muud varjatud

tegevused (0,4–1,5%). 2002. aastal vähenes registreerimata majanduse lisandväärtuse osatähtsus SKP-s 1,3 protsendipunkti, sest nii ettevõtete kui ka kodumajapidamiste sektoris kahanes varjatud tööjõu arv. 2004. aastal vähenes ebaõige aruandluse osatähtsus SKP-s 0,4 protsendipunkti ümbrikupalga vähenemise tõttu ettevõtete sektoris. 2006. aastal oli aastate madalaim varimajanduse lisandväärtuse osatähtsus SKP-s — vaid 4,6%. See oli tingitud nii varjatud tööjõu ja muude varjatud tegevuste osatähtsuse kergest langusest SKP-s kui ka SKP varimajandusest kiiremast kasvutempost.

Varimajanduse lisandväärtus SKP-s (jooksevhindades) varimajanduse liigi järgi, 2000–2006

Varimajandus jooksevhindades tegevusala järgi, 2000–2006

Varimajanduse lisandväärtuse osatähtsus SKP-s ning kogu lisandväärtuses oli aastatel 2000–2006 langeva trendiga (vt tabelit). 2000. aastal oli varimajanduse osatähtsus kogu lisandväärtuses perioodi 2000–2006 suurim — 10,7%, ning 2006. aastal väiksem — 5,2%.

2000. aastal oli varimajandus suurim ehituse, hotellide ja restoranide ning hulgi- ja jaemüügi tegevusalal (vastavalt 28,5%, 26,4% ja 20,0%). Aastatel 2001–2002 oli varimajanduse osatähtsus hotellide ja restoranide tegevusalal suurim ümbrikupalga kasvu tõttu nii kodumajapidamiste kui ka ettevõtete sektoris. Varimajanduse osatähtsus langes ehituse ning hulgi- ja jaemüügi tegevusalal (aastatel 2001–2002) aeglasema kasvutempo tõttu kui kogu majanduses.

2003. aastal kasvas varimajanduse osatähtsus hotellide ja restoranide tegevusalal taas ning langes hulgi- ja jaemüügi tegevusalal vähem kui ehituses. Aastail 2004–2006 oli varimajanduse osatähtsus suurim hotellide ja restoranide, kalanduse ning ehituse tegevusalal (vastavalt 21,8%, 13,8% ja 9,8% 2004. aastal). Varimajanduse lisandväärtuse osatähtsuse kasv kalanduse tegevusalal on tingitud varjatud tööjõu suurenemisest.

Varimajandus on väiksem finantsvahenduse ning elektrienergia-, gaasi-, ja veevarustuse ettevõtetes, nende osatähtsus lisandväärtuses oli perioodil 2001–2006 0,5–1,3%.

Varimajandust ei ole arvestatud avaliku halduse ja riigikaitse ning koduteeninduse tegevusalal (välja arvatud 2000. aastal, mil varimajandus moodustas avaliku halduse ja riigikaitse tegevusalal 3,9% (päevarahade korrigeerimine) ning koduteeninduse tegevusalal alla 0,1% (varjatud tööjõu arvestus)).

**Varimajanduse
lisandväärtus
tegevusala
lisandväärtuses
(jooksevhindades),
2000–2006
(protsenti)**

Tegevusala	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	8,6	8,5	14,2	6,9	6,6	5,4	6,1
Kalandus	12,6	12,5	9,5	11,2	13,8	11,2	10,6
Mäetööstus	2,0	1,7	1,4	1,0	1,1	1,8	2,3
Töötlev tööstus	9,5	7,6	5,6	5,3	5,5	5,7	6,0
Elektrienergia-, gaasi-, ja veevarustus	4,7	1,3	1,0	0,8	0,7	0,9	0,7
Ehitus	28,5	23,9	17,6	11,9	9,8	10,0	9,5
Hulgi- ja jaemüük; mootorsõidukite, mootorrataste ja isiklike tarbeesemete ning kodumasinade remont	20,0	18,4	14,9	13,3	9,7	9,0	7,8
Hotellid ja restoranid	26,4	27,4	23,3	27,3	21,8	20,0	25,5
Veondus, laondus ja side	13,3	9,7	8,5	8,1	7,8	7,0	6,5
Finantsvahendus	2,4	0,5	0,5	0,8	0,7	0,6	0,5
Kinnisvara, üürimine ja äritegevus	4,9	3,6	3,5	3,5	3,5	2,7	2,5
Avalik haldus ja riigikaitse	3,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Haridus	5,6	5,5	3,3	3,6	3,1	3,3	2,6
Tervishoid ja sotsiaalhooldus	6,5	5,6	4,0	2,4	2,5	2,2	2,3
Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus	8,7	7,0	6,4	6,3	5,0	3,7	3,2
Koduteenindus palgatud isikutelt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kokku	10,7	8,7	7,3	6,4	5,7	5,4	5,2

Varimajandus liigi ja tegevusala järgi, 2006

2006. aastal oli varimajanduses liigiti registreerimata majanduse osatähtsus suurim hotellide ja restoranide, kalanduse ning veonduse, laonduse ja side tegevusalal (vastavalt 11,1%, 6,7% ja 4,4% tegevusala lisandväärtuses, vt tabelit). Suurema mahuga illegaalsed tegevusalad paiknevad hulgi- ja jaemüügi valdkonnas, milles on hinnatud narkootikumide marginaal ning salakaubandus (lisandväärtuses osatähtsusega 4,6%). Töötlevas tööstuses hõlmab illegaalne majandus narkootikumide tootmist ja importi, muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteeninduse tegevusalal aga prostitutsiooni. Mainitud tegevusaladel olevate illegaalsete tegevuste lisandväärtuse osatähtsus kogu majanduse omas jääb alla 1%. 2006. aastal oli varimajanduse liikidest tähtsuselt teine ebaõige aruandlus, selle osatähtsus oli 1,8% kogu majanduse lisandväärtusest. Ebaõige aruandluse (peamiselt ümbrikupalkade arvestus) lisandväärtuse osatähtsus oli kogu tegevusala omas suurim hotellide ja restoranide, ehituse ja kalanduse tegevusalal (lisandväärtuses vastavalt 8,8%, 7,9% ja 3,7%). Muude varjatud tegevusalade lisandväärtus moodustas kogu majanduse lisandväärtuses väikseima osatähtsuse — 0,5%. Mainitud varimajanduse liik hõlmab erisoodustuste korrigeerimist ning hotellides, restoranides ja taksojuhtidele jäetavate jootrahade arvestust.

**Varimajanduse
lisandväärtus
kogulisand-
väärtuses
(jooksevhindades)
tegevusala
järgi, 2006
(protsenti)**

Tegevusalad	Registreeri- mata majandus	Illegaalsed tegevus- alad	Ebaõige aru- andlus	Muud varjatud tegevused	Kokku
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	4,0	0,0	1,9	0,2	6,1
Kalandus	6,7	0,0	3,7	0,1	10,6
Mäetööstus	1,4	0,0	0,7	0,2	2,3
Töötlev tööstus	3,7	0,3	1,5	0,5	6,0
Elektrienergia-, gaasi-, ja veevarustus	0,0	0,0	0,2	0,4	0,7
Ehitus	1,2	0,0	7,9	0,4	9,5
Hulgi- ja jaemüük; mootor- sõidukite, mootorrataste ja isiklike tarbeesemete ning kodumasinate remont	1,9	4,6	0,8	0,5	7,8
Hotellid ja restoranid	11,1	0,0	8,8	5,6	25,5
Veondus, laondus ja side	4,4	0,0	1,3	0,8	6,5
Finantsvahendus	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5
Kinnisvara, üürimine ja äritegevus	0,2	0,0	2,0	0,3	2,5
Haridus	2,4	0,0	0,1	0,1	2,6
Tervishoid ja sotsiaalhooldus	1,7	0,0	0,4	0,2	2,3
Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus	0,6	0,7	1,7	0,2	3,2
Koduteenindus palgatud isikutelt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kokku	2,1	0,8	1,8	0,5	5,2

Kokkuvõte

Varimajanduse analüüs näitab selgelt, et selle osatähtsus SKP-s väheneb Eesti majanduse elavnemise tõttu aastatel 2000–2006. Soodne olukord, kus tööpuudus on minimaalne ning keskmine palk kasvab, ei tähenda, et ümbrikupalku ei maksta ega ole varjatud tööjõudu. Eesti Konjunktuuriinstituudi avaldatud uuring (Varimajandus ... 2007) kinnitas olukorda — ümbrikupalga saajate osatähtsus kogu ümbrikupalga saavatest töötajatest on näiteks ehituses hoopis kasvanud ligi 50%-ni, põhjustades selle varimajanduse liigi absoluutnumbri kasvu 2006. aastal. Võib teha järelduse, et praegu on varimajandus peidetud kogu majanduse kiire kasvu taha, kuid majanduse jahtudes võib selle osatähtsus SKP-s suurenedada.

Kirjandus

Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook. (2002). OECD.

Narkosüüteod ja nende mõju kuritegevusele Eestis 1999–2004. (2005). Politseiamet. [www] http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20700/Narko_anal_s_internett1%5B1%5D.pdf.

Ojala, A. (2007). Roots on varimajandus kahekordistunud. [www] <http://www.ap3.ee/Default.aspx?ArticleID=9a80fc35-006d-4d55-a467-8def5a739a9f&ref=rss>

Varimajandus Eestis 2006 (elanike hinnangute alusel). (2007). Eesti Konjunktuuri-instituut. [www] <http://www.ki.ee/publikatsioonid/index.html>.